

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ГЕНДЕРНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ІНСТРУМЕНТАЛІСТІВ у ПРОЦЕСІ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FEATURES OF THE GENDER DIFFERENCES OF INSTRUMENTALIST MUSICIANS IN THE PROCESS OF PERFORMING ACTIVITY

У статті розглянуто особливості прояву індивідуально-психологічних якостей у процесі музично-виконавської діяльності у представників різної статі. Відзначено, що вони залежать від комплексу властивостей темпераменту, які обумовлені генетичним та соціокультурним впливом середовища. Ключові слова: гендерні відмінності, андрогінія, індивідуально-психологічні властивості, корекція темпераменту, інструменталісти чоловічої та жіночої статі.

Прагнення до вдосконалення освітніх нормативів, відповідних європейським стандартам, обумовило активізацію наукових досліджень у галузі гендерного навчання та виховання. На цей час в Україні особливо гостро постає проблема подолання стереотипних уявлень щодо соціальної ролі чоловіків та жінок у суспільстві, тому велика увага приділяється визначенню теоретичних основ гендеру [11], гендерній психології та педагогіки [7]. Низка науковців мету гендерного навчання бачать у розвитку професійного потенціалу особистості залежно від її статі, створенні умов для максимальної самореалізації здібностей хлопчиків і дівчаток у педагогічному процесі [2]. Гендерно-орієнтоване навчання значно поширює можливості педагогічної взаємодії, сприяє розкриттю здібностей учнів різної статі, формує гендерні якості особистості, дозволяє створити гендерно-сензитивне середовище, здійснити педагогічну підтримку гендерної індивідуальності дітей. У процесі вивчення музичної обдарованості хлопчиків та дівчат М. Таллибуліна зазначила, що статеві відмінності виникають у зв'язку із соціально-рольовими функціями та статусом індивіда в суспільстві. Досліджуючи особливості прояву властивостей нервової системи, темпераменту та особистісних характеристик майбутніх музикантів, вона констатувала, що музична обдарованість виконавців різної статі (якісно своєрідне поєднання перцептивних, когнітивних та творчих здібностей) залежить від їх віку [12]. На різних етапах онтогенезу особливості прояву гендерних відмінностей мають характерні ознаки. В молодшому шкільному вікові домінантними здібностями в структурі музичності у хлопчиків виступають музично-ритмічна здібність та музичний слух, тоді як у © Надія Йоркіна, Євгенія Черняк, 2018 64 Збірник наукових праць. Випуск 24 (1–2018) Частина 2 дівчаток важливого значення набувають інтонаційний слух та творчі компоненти музичного мислення, тобто емоційно-творча складова. Аналітичність є характерною рисою музичності представників чоловічої статі, а представниці жіночої статі демонструють емоційну експресію під час виконання. В молодшому шкільному віці музичність хлопчиків передбачає розвиток аналітичних, абстрактних здібностей та емоційну стабільність. Гендерні відмінності простежують і в креативній складовій структури музичної обдарованості. Так, показники невербального мислення корелюють у хлопчиків із зрівноваженістю нервових процесів, соціальною невпевненістю, схильністю до усамітнення. При цьому показники вербального мислення – на достатньому рівні. Емоційна неврівноваженість, високі показники інтонаційного слуху найчастіше трапляються у представниць жіночої статі з оригінальним творчим мисленням та швидкісним продукуванням ідей. Однак зв'язок із інтелектуальними здібностями (хлопчики), емоційною збудженістю та інтонаційним слухом (дівчата) у музикантів молодшого шкільного віку не простежується у підлітків. Навпаки, інтелектуальне осягнення музичного матеріалу відрізняє обдарованих представниць жіночої статі; юнаки прагнуть до пошуку нестандартного вирішення виконавських завдань. Специфічні особливості протікання нервових процесів убачаємо у

виконавців різної статі. Так, сила та рухливість нервових процесів у юнаків обумовлює рівень показників музично-ритмічних проявів та ступінь оригінальності креативних ідей. Гнучкість креативного мислення, яскравість емоційно-інтонаційного слуху, почуття метроритму пов'язані у жінок із силою нервової системи. Згідно з дослідженням, рухливість нервових процесів у них обернено корелює з показниками музичного мислення. Взаємодія невербального інтелекту з перцептивними музичними здібностями (пам'ять, мислення) та когнітивно-творчими компонентами музичності відмічена у підлітків жіночої статі, у юнаків таких зв'язків не визначено. Насамперед, деякі компоненти креативності в невербальному інтелекті у представників чоловічої статі простежуються. Висока музичність обдарованих підлітків-юнаків свідчить про наявність креативного ресурсу та їх загальної активності. Показники креативного мислення (оригінальність, швидкість) та вербального інтелекту вбачаємо у дівчаток. Низка дослідників ретельно аналізують окремі здібності представників жіночої та чоловічої статі в процесі здійснення ними діяльності. В одному випадку, зконцентровано увагу на потенціалі розвитку інтелектуальних та творчих здібностей чоловіків, ніж у жінок. В інших, вивчають особливості чутливості до сприймання звукового подразника, визначаються інтереси представників різної статі (перевага дівчаток слуховим, а хлопчиків – зоровим) до стимулів [14]. Прикметою юнацького віку виступає здібність розуміти музичну мову та свідомо сприймати змістовні ідеї творів [8]. Означена здібність обумовлює взаємозв'язок перцептивних, когнітивних та творчих компонентів музичності. Обдарований виконавець спроможен не тільки аналізувати, але й розшифровувати семантичні характеристики музичного матеріалу. Дівчата, у порівнянні з юнаками, мають перевагу за показниками музично-вербальних здібностей, найкраще відчують ритмічну пульсацію. Обдаровані представники чоловічої статі відрізняються високою продуктивністю виконавської діяльності завдяки розвиненим когнітивним здібностям або сформованим умінням емоційного втілення задуму композитора. Значимі відмінності за силою, рухливістю та лабільністю нервової системи окреслені в багатьох дослідженнях нейродинамічних властивостей представників жіночої та чоловічої статі. В процесі здійснення діяльності у жінок простежують меншу реактивність, збудливість та лабільність, ніж у чоловіків. Однак не слід забувати про реально дієві чинники, які обумовлюють доцільне функціонування нервової системи тих та інших. Статеві відмінності мають сталий характер та пояснюються дією генетичних факторів. В структурі темпераменту чоловікам притаманні такі характеристики як предметна ергічність, пластичність, темпові властивості. Показники соціальної пластичності, суб'єктивної емоційності набагато вищі у представниць жіночої статі [5].

Розділ 1. Методика навчання мистецьких дисциплін 65

Є значимі відмінності й у прояві просторових та вербальних здібностей. У галузі мовних навичок жінки демонструють кращі результати, тоді як чоловіки перемагають у процесі вирішення просторових завдань. Сенсорна асиметрія простежується у чоловіків; у жінок означена асиметрія не спостерігається. За біфункціональними показниками значну спеціалізацію мозкової організації відмічено у чоловіків (права гемісфера відповідає за аналогове, образне, просторове мислення). Завдяки участі в мовній поведінці права півкуля жінок менш презентована, а її мозок характеризується зниженою спеціалізацією півкуль. Однак, психологічні відмінності між чоловіками та жінками виникають і формуються під соціальним впливом. Унаслідок того, що прояви виконавської обдарованості юнаків та дівчат обумовлюються певними особистісними характеристиками, а вони формуються середовищем, термін "гендер" вказує на соціальні очікування статевих відмінностей в психічних особливостях та характерних моделях поведінки, незалежно від біологічної приналежності індивіда. Отже, дослідження закономірностей прояву гендерних відмінностей музикантів різного віку в умовах виконавської діяльності не викликає сумнівів. Відомо, що особливості статевого поведінки виникають і формуються внаслідок соціального впливу професійного середовища, частково сімейного виховання. В цьому сенсі доцільно апелювати до класифікації С. Бема, Д. Спенса та Р. Хельмрайха, котрі за ступенем виразності чоловічих та жіночих якостей запропонували віднести кожного індивіда, незалежно від його статі, до однієї з груп [14]. Перша група (маскулінні індивіди) поєднує виконавців з яскраво вираженими чоловічими якостями. Другу групу (фемінінні індивіди) складають музиканти з переважанням суто

жіночих якостей. До третьої групи належать андрогіни, які синтезують у своїй поведінці чоловічі та жіночі риси. Невизначена полова ідентичність (відсутність маскулинних або фемінінних якостей) відрізняє представників четвертої групи [14]. Оптимальне співіснування чоловічих та жіночих якостей щодо успішного здійснення виконавської діяльності музикантами доведено сучасними дослідженнями [3; 5; 6; 10; 12]. Серед талановитих інструменталістів означена закономірність простежується неодноразово. Музично обдаровані юнаки приваблюють чуйністю, емоційністю, мрійністю виконання, тоді як у музично обдарованих представниць жіночої статі на перший план виступають незалежність, честолобство, впертість та інші чоловічі риси. Особливості гендерних відмінностей, індивідуально-психологічних властивостей та біфункціональних показників музикантів було досліджено у різних формах виконавської діяльності. За результатами виконавських досягнень в умовах концертного виступу переважали музиканти чоловічої та жіночої статі з домінуванням правої півкулі в комбінації з врівноваженими сильними чистими і змішаними типами темпераменту (сангвініки, сангвіно-флегматики, флегмато-сангвініки). Найкращі результати продемонстрували інструменталісти сильного змішаного типу з домінуванням холеричних ознак (холеро-флегматики, холеро-сангвініки), а також музиканти сильного змішаного інтровертованого типу (флегмато-меланхоліки). Найгірші результати в процесі концертного виступу – у виконавців з домінуванням флегматичного типу, холеро-меланхоліків та сангвіно-меланхоліків. Кращими виконавцями серед жінок стали інструменталісти змішаних сильних типів темпераменту (сангвіно-флегматики, сангвіно-холерики). За виконавськими досягненнями у чоловіків перше місце зайняли холеро-флегматики, флегмато-сангвініки, холеро-сангвініки та флегмато-меланхоліки. Невпевнено почували себе під час концертного виступу серед чоловіків виконавці чистого (флегматик) та змішаних (холеро-меланхолік, сангвіно-меланхолік) типів темпераменту. У жінок останні два типи також продемонстрували найгірші результати. Дзеркальна асиметрія за індивідуально-психологічними властивостями простежується у музикантів різної статі з високим рівнем виконавських досягнень (флегмато-сангвініки – сангвіно-флегматики; флегмато-меланхоліки – меланхо-флегматики; холеро-сангвініки – сангвіно-холерики). На середньому рівні означена закономірність не спостерігається. Аналіз виконавських результатів концертного виступу інструменталістів свідчить про те, що характерні індивідуальні риси виконавського стилю яскравіше та ефективніше проявляються у представників чоловічої статі. Вольові якості, концентрація уваги, посиленій 66 Збірник наукових праць. Випуск 24 (1–2018) Частина 2 самоконтроль (“чоловічий” стиль виконання) є прерогативою жінок змішаних сильних типів темпераменту (холеро-сангвініки, сангвіно-флегматики, флегмато-сангвініки). В умовах концертного виступу жінки показали кращу адаптацію, стресостійкість у непередбачених ситуаціях. При виконанні токатоподібних творів, віртуозних п’єс та етюдів яскравіше всього показали себе музиканти-інструменталісти з перевагою лівої півкулі. За виконавськими досягненнями превалювали інструменталісти чистого (сангвініки) та змішаних типів темпераменту (холеро-сангвініки, флегмато-меланхоліки). Музиканти змішаних типів темпераменту (сангвіно-холерики, сангвіно-флегматики) поступалися ним. У представників чоловічої та жіночої статі найгірші результати вбачаємо у виконавців з рисами холеричного темпераменту, змішаних типів (холеро-меланхоліки, сангвіно-меланхоліки). Окреслена у представників різної статі під час концертного виступу дзеркальна асиметрія також мала місце в процесі виконання технічних, віртуозних творів (холеро-сангвініки – сангвіно-холерики; сангвіно-холерики – холеро-сангвініки; флегмато-меланхоліки – меланхо-флегматики). Для успішного виконання технічних віртуозних творів представники різної статі повинні володіти цілісним комплексом психомоторних властивостей. Серед них важливе значення мають швидке замикання умовних та безумовних зв’язків (антиципація), здатність до формування технічних автоматизмів (ритмоформул), жорсткий виконавський самоконтроль. Означений комплекс особливих властивостей темпераменту є притаманним виконавцям із переважанням лівої півкулі (сангвініки, флегмато-сангвініки, флегмато-меланхоліки), тому інструменталісти чоловічої та жіночої статі показали найкращі результати. Враховуючи особливості професійно-виконавської підготовки студентів музично-педагогічних факультетів, було досліджено й таку форму діяльності, як музична

бесіда (мінімодель майбутнього уроку). Специфіка музичної бесіди полягає в тому, що виконавець демонструє не тільки якісне володіння інструментом, але й навички спілкування з аудиторією слухачів. Труднощі, які виникають у процесі передачі вербального тексту та виконанні музичних фрагментів, пов'язані у чоловіків та жінок із переходами двох різних форм діяльності (словесна частина, музичне виконання). За результатами проведення музичної бесіди зазначено, що виконання музичних фрагментів представники чоловічої статі здійснюють набагато краще, ніж вербальну частину виступу. Жінки найчастіше вільно володіють вербальним матеріалом, але виконання музичних уривків не завжди відповідає за якістю рівню словесної частини. В цьому яскраво простежують специфіку прояву просторових та вербальних здібностей у представників різної статі. Таким чином, виконання музичної бесіди у жінок загалом значно краще, ніж у чоловіків. Серед представників чоловічої статі кращі результати продемонстрували інструменталісти чистого (сангвініки) та змішаних типів темпераменту (холеро-сангвініки, холерофлегматики, флегмато-меланхоліки). Гірші результати відзначалися у представників різної статі з рисами флегматичного та холеричного темпераментів. В умовах музичної бесіди найбільш яскраво почували себе серед чоловіків інструменталісти "раціонального" спрямування з домінуванням лівої півкулі. Навпаки, у представниць жіночої статі на першому місці – виконавці "художнього" напрямку. Велику роль у процесі переходу з вербальної частини до виконання музичних фрагментів, з музики на мову відіграє уміння музикантів ситуативно змінювати свій виконавський абрис залежно від форми діяльності. Кращі результати під час проведення музичної бесіди продемонстрували інструменталісти, які поєднують у своєму виконанні "чоловічі" (сценічна воля, зібраність гри) та "жіночі" (емоційність, гнучкість, тонкість) якості. Андрогінія виступає важливою психологічною характеристикою людини, тому що визначає її здібність корегувати свою поведінку залежно від ситуації. Вона сприяє формуванню стійкості до стресів, допомагає досягнути успіхів у різних сферах життєдіяльності. У представників різної статі в процесі корекції темпераменту здійснюється компенсаторне підкріплення і взаємодоповнення внаслідок зміни біфункціональної комбінації. У жінок до Розділ 1. Методика навчання мистецьких дисциплін 67 андрогінів можна віднести музикантів змішаних типів темпераменту (холеро-флегматики, сангвіно-холерики, меланхо-флегматики, холеро-сангвініки). У чоловіків до них належать інструменталісти змішаних типів темпераменту (холеро-флегматики, холеро-сангвініки, флегмато-меланхоліки, сангвіно-холерики). Виконавці різної статі з характерними ознаками "жіночого" типу (меланхоліки, меланхо-холерики, холерики) піддаються будь-якому впливу, миттєво реагують на всілякі перешкоди. Вони поєднують у своєму виконанні емоційність, камерність, ліричність, але часто психологічно нестабільні. До представників "чоловічого" типу можна віднести інструменталістів чистих (сангвініки, флегматики) та змішаних типів (сангвіно-флегматики, флегмато-сангвініки) темпераменту. "Чоловічі" якості гри притаманні також музикантам, які відносяться до меланхо-сангвініків, але їх стиль виконання менш виразний. До представників четвертої групи (з невираженою половою ідентифікацією) серед чоловіків та жінок увійшли інструменталісти змішаних типів темпераменту (холеро-меланхоліки, сангвіно-меланхоліки). Виконання музикантів різної статі відрізнялося емоційною скутістю, невірноваженістю, втратою самоконтролю, багаточисельними помилками.

Таким чином, апелюючи до виконавських результатів представників чоловічої та жіночої статі у різновидах професійної діяльності, робимо такі висновки:

1. Особливості прояву індивідуально-психологічних якостей у представників різної статі залежать від комплексу властивостей темпераменту, які обумовлені генетичним та соціокультурним впливом середовища.
2. Характерні риси виконавського стилю загалом (насамперед в умовах концертного виступу) яскравіше й ефективніше простежують у представників чоловічої статі. Інструменталісти жіночої статі демонструють кращу адаптацію та стресостійкість у непередбачених ситуаціях.

3. Оптимальна взаємодія та взаємодоповнення індивідуально-психологічних якостей музикантів-інструменталістів різної статі проявляється в корекції “чоловічих” та “жіночих” особливостей виконання.

4. Інструменталісти, які поєднують “чоловічі” та “жіночі” якості виконання показують найкращі результати. Представники з яскраво вираженими полярними стилями виконання (“чоловічий” або “жіночий” типи) поступаються андрогінам.

5. Лідерами в умовах концертного виступу (незалежно від статевої ідентичності) стають музиканти-інструменталісти з перевагою правої півкулі. Успішне виконання технічних віртуозних творів представниками різної статі пов’язане із цілісним комплексом психомоторних властивостей, який є притаманним музикантам із перевагою лівої півкулі.

6. У процесі здійснення концертного виступу та виконання віртуозних, технічно насичених творів має місце дзеркальна асиметрія за індивідуально-психологічними властивостями у чоловіків та жінок.

7. Характерні риси статтєвого диморфізму в умовах музичної бесіди простежують унаслідок специфіки прояву просторових та вербальних здібностей чоловіків та жінок. Серед жінок переважають виконавці “художнього”, у чоловіків – “раціонального” типу. Отже, в процесі професійної підготовки музиканта-інструменталіста простежують цілеспрямовану корекцію темпераменту виконавця незалежно від його статевої приналежності. У представників сильного неврівноваженого й слабого типів вона здійснюється як компенсаторне підкріплення та взаємодоповнення властивостями сильних стійких типів темпераменту.

Список використаних джерел

1. Бендас Т.В. Гендерная психология : [учеб. пособие для студ. псих. спец. вузов] / Т.В. Бендас. – СПб : Питер, 2008. – 431 с. 68 Збірник наукових праць. Випуск 24 (1–2018) Частина 2
2. Вовк Л.М. Формування гендерної культури особистості у національній системі освіти / Л.М. Вовк // Всеукр. науково-практичний журнал “Імідж сучасного педагога”. – 2014. – № 6 (145). – С. 53-57.
3. В поисках гендерного воспитания : [метод. пособие] / О.Андрусик, Н. Водолажская, А. Ефимцева и др.; под ред. О. Андрусик и О. Марущенко. – Харьков : Золотые страницы, 2013. – 144 с.
4. Гендерна парадигма освітнього простору / за заг. ред. Т. О. Дороніної. – Кривий Ріг : ВЦ КГПУ ДВНЗ “КНУ”, 2015. – 150 с.
5. Гендерні дослідження : прикладні аспекти : [монографія] / [В.П. Кравець, Т.В. Говорун, О.М. Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В.П. Кравця. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2013. – 448 с.
6. Калько І.В. Гендерна освіта й виховання студентської молоді як психолого-педагогічна проблема / І.В. Калько // Соціальна педагогіка : теорія і практика. – 2013. – № 2. – С. 42-46.
7. Кікінежді О. М. Гендерна ідентичність в онтогенезі особистості : [монографія] / О.М. Кікінежді. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2011. – 400 с.
8. Кирнарская Д. К. Музыкально-языковая способность как компонент музыкальной одаренности / Д. К. Кирнарская // Вопросы психологии. – 1989. – № 3. – С. 47-56.
9. Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков : [учеб. пособие] / Н.С. Лейтес. – М. : Академия, 1996. – 416 с.

10. Мудрик А. Б. Гендерна компетентність особистості : теорія діагностика, розвиток : [посібник] / А. Б. Мудрик. – Луцьк, 2014 – 204 с.
11. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Мунтян Іван Савелійович. – Одеса, 2004. – 183 с.
12. Таллибулина М. Т. Музыкальная одаренность: модель структуры, методы выявления и развития : [монография] / М. Т. Таллибулина. – ПГПУ, 2011. – 278 с.
13. Таллибулина М. Т. Музыкальная одаренность: структура, гендерные и возрастные особенности проявлений : дис. ... кандидата псих. наук : 19.00.01 /Марина Тимергалиевна Таллибулина. – Пермь, 2003. – 195 с.
14. Bem S.L. The measurement of Psychological androgyny// I. Consult. Clin. Psychol. – 1974. – № 42. – P. 155 – 162.
15. Lee Ellis. Evidence of Neuroandrogenic etiology of sex roles from a combined analysis of human, non human primate and – non – primate mammalian studies// J. of Person individ. diff. – 1986. – V. 7. – № 4. – P. 519 – 552.

The article deals with the features of manifestation of individual-psychological qualities in the process of performing activity of representatives of different sexes. It is noted that they depend on a set of properties of temperament, which are caused by genetic and socio-cultural influence of the environment. It is determined that the characteristic features of the performing style are brighter in men. Female instrumentalists demonstrate better adaptation and stress resistance in unforeseen situations. The possibilities of correction of “male” and “female” peculiarities of performance are considered. The instrumentalists (androgynes), which combine “men’s” characteristics of performance (will, concentration of attention, intensified self-control) and “women’s” ones (emotionality, impedance, plasticity), show the best results. Representatives with brightly expressed polar styles of performance (“male” or “female” types) are inferior to androgynes. It was emphasized that leaders in concert performances (regardless of gender identity) are instrumentalist musicians with the advantage of the right hemisphere. Successful performance of technical virtuoso works by representatives of different sexes is associated with a set of psychomotor properties (anticipation, the ability to form technical automatisms, rigid self-control of performance), which is inherent to musicians with the advantage of the left hemisphere. Розділ 1. Методика навчання мистецьких дисциплін 69 It is revealed that in the process of performing activity there is a mirror asymmetry according to the individual-psychological properties (choleric-sanguine – sanguine-choleric, sanguine-choleric – choleric-sanguine, phlegmatic- melancholic – melancholic-phlegmatic) in men and women. It is determined that the characteristic features of sexual dimorphism in the conditions of a musical conversation can be traced as a result of the specific manifestation of spatial and verbal abilities of men and women. Stability, expressiveness of language, flexibility in transitions from speech to music and from music to speech is represented by female representatives, men are the best performers of musical fragments. Women are very “artistic”, but men are “rational”. Key words: gender differences, androgyny, individual-psychological properties, correction of temperament, male and female instrumentalists.